

In veilige haven

Uniek Maarschalkerweerd-orgel in Schiedam gerestaureerd

Na een uitgebreide restauratie door Pels & Van Leeuwen werd op 14 mei jl. het Maarschalkerweerd-orgel van 1875 in de voormalige R.-k. Sint Johannes de Doperkerk of Havenkerk te Schiedam aan het publiek voorgesteld. Rond de 500 bezoekers konden die middag genieten van een feestelijke orgeldag met vijf concerten. Reden om de bouw, de geschiedenis en de ingebruikname door te nemen.

Foto: Nils Boeser

Foto: www.openmonumentendag.nl

De St.-Johannes de Doperkerk of Havenkerk in Schiedam.

Het statige front van Friedrich Wilhelm Mengelberg, die met Michaël Maarschalkerweerd samenwerkte in het St. Bernulphusgilde.

DE VOORGESCHIEDENIS

De naam van de kerk gaat terug op de gotische St.-Janskerk, die tussen 1335 en 1425 in Schiedam verrijst. Nadat de stad

gedurende de Tachtigjarige Oorlog onder Spaans bewind komt, nemen de Geuzen haar in 1572 in. Zij verbieden het rooms-katholieke geloof en het kerkgebouw

PHILIP VAN DEN BERG

wordt geconfisqueerd. Het zijn de Paters Dominicanen die in 1616 vanuit Rotterdam heimelijk de zielzorg van een kleine groep Schiedamse gelovigen op zich nemen. Ze zullen tot op heden aan de St.-Jansparochie verbonden blijven. In de 18^e eeuw wordt de havenstad Schiedam het centrum van korenwijn- en jeneverindustrie, wat vele arbeiders uit Noord-Brabant en Duitsland aantrekt. Dit veroorzaakt een versnelde groei van de rooms-katholieke bevolking. De toenmalige schuilkerk aan de Dam wordt dan ook in 1774 uitgebreid met onder meer het naastgelegen pand aan de Korte Haven. In het vernieuwde gebouw bevindt zich een orgelbalcon waarop mogelijk een orgel was geplaatst. Ook dit gebouw wordt op den duur te klein.

In 1822 wordt daarom de eerste steen gelegd voor een nieuw neoclassicistisch kerkgebouw aan de Lange Haven, ontworpen door de architect Adrianus Tollus (1782-1847). De waterstaatskerk wordt twee jaar later in gebruik genomen en in 1825 plaatst Wander Beekes (1795-1838) er een nieuw orgel met twee manualen, aangehangen pedaal en 22 stemmen. Dit voldoet slechts ten dele: wanneer pastoor Vincentius van Ewijk in 1870 het zilveren feest van zijn pastoraat viert, biedt de parochie hem een nieuw orgel aan. Als orgelbouwer wordt Theodorus Vermeulen (1820-1872) verkozen, die echter spoedig komt te overlijden. Vervolgens gaat de opdracht naar de firma Maarschalkerweerd & Zoon, welke in 1872 bekendheid had gekregen door een nieuw orgel van 26 stemmen met twee manualen en vrij pedaal in de St.-Dominicuskerk te Utrecht. De Havenkerk krijgt een zuster-orgel met een iets grotere dispositie van 29 registers. Beide instrumenten hebben nog geen crescendo- of echokast. Friedrich Wilhelm Mengelberg (1837-1919) tekent de rijzige kast, die vervolgens door de lokale timmerlieden Wouterlood en Berkelaer wordt vervaardigd. Michaël Maarschalkerweerd (1838-1915) brengt het Beekes-orgel over naar de St.-Josephkerk in Den

Het kerkinterieur met de Rooms Katholieke liturgische inrichting en de oorspronkelijke banken in oktober 1967.

Haag, waar het later door de Gebr. Franssen wordt omgebouwd en uiteindelijk is afgebroken. Maarschalkerweerd levert regelmatig instrumenten aan dominicaner klanten, waar onder de genoemde St.-Dominicuskerk te Utrecht (1872), de Dominicanenkapel te Huissen (1886, ombouw van Theodorus Vermeulen orgel), de St.-Dominicuskerk te Nijmegen (1888),

Foto: Flentrop Orgelbouw

Het zusterorgel uit 1872 in de St.-Dominicuskerk te Utrecht.

en de kapellen van de zusters Dominicanessen in Voorschoten (1887, zusterscongregatie van de H. Catharina van Siena), Schiedam (1888, Vincentiusklooster), Rotterdam (1901) en Nijmegen (1912).

In de eerste honderd jaar van haar bestaan worden aan het orgel in de Havenkerk verschillende werkzaamheden uitgevoerd, waarbij de dispositie ongemoeid blijft. Dit gebeurt door onder anderen Maarschalkerweerd & Zoon (1885, 1889), Blaisse & Strunk (1930) en Jos. Vermeulen (1953). Deze laatste wijzigt de toonhoogte van 435 naar 440 Hz, verlaagt de winddruk en verzorgt een herintonatie. Dit soort klankingrepen treffen we vaker aan bij Maarschalkerweerd-orgels, waardoor de instrumenten zachter klinken dan in hun oorspronkelijke toestand. Mogelijk is het ook Vermeulen die de Fluit 4 vt en C-e² van de Piccolo 2 vt een halve toon omhoog opschuift.

Na de Tweede Wereldoorlog breidt Schiedam sterk uit en in 1965 verhuizen de Johannes de Doperkerk inclusief de paters Dominicanen naar de wijk Nieuwland. In 1967 wordt de oude Havenkerk aan de eredienst

onttrokken, waarna ze tussen 1976 en 2010 in gebruik is bij de Stichting Johan Maasbach Wereldzending. Daarna komt ze in handen van de Stichting tot 'Restauratie en Instandhouding van de kerk aan de Lange Haven' (SRI). De kerk is inmiddels tot Rijksmonument verklaard en in 2011/2012 wordt de restauratie van het exterieur ter hand genomen. Deze ontwikkelingen hebben tot gevolg dat er aanvankelijk weinig interesse is voor het Maarschalkerweerd-orgel. Het raakt enigszins in verval, totdat amateur-orgelbouwer H. Rosbeek in 1976 een uitgebreide revisie aanvangt die uiteindelijk zes jaar zal duren. Hij repareert de klaviatuurmechaniek, wellenborden, slepen en pijpenrekken, verlijmt de onderzijde van de windladen met linnen (in plaats van leer), en vernieuwt de

ventielveren, alsmede alle stelmoertjes en -schroefjes. Ook vervangt hij de pulpeten door schijfjes, de ronde registerschuiven moeten wijken voor vierkante en aan de lessenaar wordt snijwerk toegevoegd. Tevens vervangt hij de loden conducten naar de afgevoerde pijpen door westaflex-slang. Hoewel het toucher zwaar blijft, is het orgel weer bespeelbaar.

HET ORGEL

Het instrument in de Havenkerk is een z.g. middelgroot Maarschalkerweerd-orgel¹. De opbouw is klassiek met onder in de kast de windvoorziening (één magazijnbalg met tot 1930 de schepbalgen) en daarboven het pijpwerk op twee verdiepingen. Achter het front bevinden zich de twee achter elkaar gelegen hoofdwerkla-

den (chromatisch met van links naar rechts aflopende pijplengte). Op de voorste staan de vier prestanten en de twee roerfluiten, op de achterste de overige stemmen. Daarboven is de lade van het tweede manueel opgesteld (chromatisch, haaks op het front, naar voren aflopend). De pedaalladen zijn in de zijtorens gesitueerd (diatonisch, C-lade links, Cis-lade rechts, naar voren aflopend). De Octaafbas 8 vt staat in het front en wordt gevoed door eigen C- en Cis-laden, de houten Prestant 16 vt bevindt zich op een aparte stoklade achter in de kast (C- en Cis-zijde, naar buiten aflopend).

De hoofdwerk- en bovenwerkla- den zijn elk voorzien van een eigen regu- lateurbalg; die van het bovenwerk is in 1953 door een groter exemplaar vervangen.

De dispositie is een uitbreiding met drie stemmen op genoemd zuster- orgel van de St.-Dominicuskerk te Utrecht (thans in opslag bij Adema's Kerkorgelbouw), wat in het dispositieoverzicht met een * is gemarkeerd. Op dat instrument hebben de Roer- fluit 4 vt en de (gedekte) Fluit 4 vt van plaats gewisseld, heet de Nazard 3 vt Quintfluit 3 vt, is het tongwerk op het positief een doorslaande Vox Angelica 8 vt en is de Bazuin 16 vt eveneens doorslaand.

Voor het labiale pijpwerk in Schiedam hanteert Michaël Maarschalkerweerd strikt de mensuren van Töpfer², waarmee hij vermoedelijk in 1870 al begint (Weeshuis 's-Gravenhage, St.-Jacobuskerk Enschede). In Schiedam krijgen de prestanten en de strijkers men- suurverhouding B ($1 : 2 \frac{2}{3} = 1 : 2,667$) en alle fluiten, op de Fern- fluit 8 vt en Piccolo 2 vt na, alsmede de Mixtuur men- suurverhouding C ($1 : 2 \frac{1}{2} = 1 : 2,500$). Michaël Maar- schalkerweerd kiest dus niet voor het meest geleidelijke klankverloop van men- suur A, maar bewust voor een toenemende klankintensiteit van bas naar discant, vooral voor de fluitregis- ters en mixtuur, waarbij hij wel een gelijkmatige ontwikkeling nastreeft. Dit valt in Schiedam duidelijk waar te nemen.

Voor zover bekend bezoekt Michaël Maarschalkerweerd in 1874 voor het eerst de werkplaats van Aristide Cavallé-Coll te Parijs. Daar komt hij in aanraking met diens Franse tongwerken en overblazende fluiten, die hij in Schiedam meteen toepast. Heeft het zusterorgel in de St.-Dominicuskerk te Utrecht uitsluitend tongwerken van eigen makelij, in de Havenkerk hebben de drie trompet- ten een zuidelijke constructie met Franstalige registerinscripties en geponste toonaanduiding. De Roer- fluit 8 vt van het hoofdwerk is in feite een toegeleverde 'Flûte harmonique

Foto: Nijs Boeser

De fraai gerestaureerde speeltafel met het later aangebrachte pedaalklavier tot e¹ (!) en dito snijwerk op de lessenaar.

8 vt' en is overblazend vanaf f¹. Dit geldt ook voor de Fluit 4 vt van het bovenwerk, met de registerinscriptie 'Flûte Octaviane 4 vt' en dubbele pijplengte vanaf c¹. Aannemelijk is dat deze wijziging in een laat stadium is doorgevoerd. De Piccolo 2 vt is overblazend vanaf c en heeft vanaf fis² zelfs driedubbele lengte met twee gaatjes voor het overblazen. De Roerfluit 4 vt ten slotte is alleen overblazend in het hoogste octaaf, iets wat we al eerder bij de orgelbouwer Witte aantreffen. Ook het gebruik van dubbele windladen voor het Schiedamse hoofdwerk is een Frans principe dat Michaël Maarschalkerweerd mogelijk uit Parijs heeft meegenomen; het zusterorgel in Utrecht heeft immers een enkele hoofdwerkklade. Dit geldt eveneens voor de (mogelijk pas in 1885 aangebrachte) moteurslade voor de grootste 10 pijpen van de Prestant 16 vt op het hoofdwerk. Hiermee is het Schiedamse orgel echter geenszins een Frans instrument, maar Michaël Maarschalkerweerd's versie van het Moderne Nederlandse orgel. In Schiedam is z'n concept bijna uitgekristalliseerd: in het volgende decennium zal hij het doorslaande tongwerk op het positief door de opslaande Basson Hobo 8 vt en/of Vox Humana 8 vt vervangen, alsmede de Voix céleste 8 vt en de echokast/crescendokast toevoegen. Deze laatste doet bij Maarschalkerweerd & Zoon in 1883 haar intrede op het orgel in de Heilig Hartkerk te Rotterdam.

De stevige opgebankte Cornet II-V sterk is doorlopend, iets wat we bij Maarschalkerweerd & Zoon alleen in Utrecht en Schiedam tegenkomen, waarna het uitsluitend een discantregister wordt. De licht conische, poëtische Fernfluit 8 vt treffen we in de 19^e eeuw regelmatig aan op orgels uit het noordelijke Rijnland. Het ontbreken van de crescendo- of echokast past in de muziekpraktijk van rond 1875 in de rooms-katholieke kerk in z'n algemeenheid en in Schiedam in het bijzonder. Op de orgelinwijding van 19 augustus 1875 wordt onder meer het *Te Deum* voor koor en orgel van Sigismund Neukomm

REGISTRATIEVOORSCHRIFTEN IN *Te Deum* VAN SIGISMUND NEUKOMM

Maestoso: Alle Flötenregister
Adagio: Volle Orgel
Andantino: Volle Orgel - Ohne Zungenregister - Volle Orgel - Ohne die volle Orgel - Volle Orgel
Andante sostenuto: Flötenregister - Flötenregister - Alle Flötenregister - 16 und 8 Fuss Bourdon allein - alle Flötenregister - Flötenregister allein
Maestoso: Flötenregister allein - Trompetenregister - Flötenregister allein - Octave und Prestant - Volle Orgel - ff

(1778-1858) ten gehore gebracht. De partituur van dit stuk, dat in 1837 voor de onthulling van het Johannes Gutenberg monument in Mainz³ is gecomponeerd, kent alleen terrassendynamiek en geen geleidelijke (de-)crescendi. Dit wordt in de orgelpartij met duidelijke registratievoorschriften aangegeven (zie kader). Eenzelfde

beeld treffen we aan in de orgelwerken van Johannes Barend Litzau (1822-1893, organist Evangelisch-Lutherse Kerk Rotterdam). Hij is adviseur in de Havenkerk, en verzorgt met J.A. Klerk (organist Oude Kerk Delft) en J.H. Marinus (organist St.-Willibrorduskerk Den Haag) de keuring en inspelning.

DE RESTAURATIE

Wanneer de restauratie van het exterieur van de Havenkerk in 2012 is voltooid, volgt die van het orgel. De restauratie wordt financieel mogelijk door bijdragen van het Fonds Schiedam Vlaardingen e.o., de Gravin van Bylandt Stichting, het Elize Mathilde Fonds, alsmede de Gemeente Schiedam. De orgelmakers Pels & Van Leeuwen krijgen de opdracht en de werkzaamheden beginnen op 22 april 2014. Als adviseurs worden aange trokken Maarschalkerweerd-deskundige Jos Laus, die het instrument al sinds 1991 kent, en Rudi van Straten van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). De doelstelling is het orgel op basis van de aangetrof-

Beide chromatische hoofdwerkkladen na de restauratie; links de gereconstrueerde conducten naar de frontpijpen en de speeltractuur naar het bovenwerk, rechts de Prestant 16 vt van het pedaal

Blik vanaf het positief op de hoofdwerkkladen en de C-lade van het pedaal, met daarvoor het trapgat naar de windvoorziening en de ingang van de kast; links een deel van het front met de moteurslade, geheel rechts enkele pijpen van de houten pedaal Prestant 16 vt

De dwarsgeplaatste chromatische positieflade na de restauratie, met links op de achtergrond enkele baspijpen van de achterste hoofdwerkklade

Foto's: Philip van den Berg

fen situatie terug te brengen in de oorspronkelijke toestand en zo de originele klank te herstellen. Hiertoe worden eerst de Maarschalkerweerd-orgels van Leiden (1877) en Delft (1893) bezocht.

De restauratie betreft allereerst technisch herstel van windvoorziening, tractuur, windladen, pijpwerk en kast, waarbij de in de 20^e eeuw aangebrachte wijzigingen grotendeels worden gecorrigeerd. Alle relevante onderdelen worden uit elkaar genomen, grondig gereinigd of gepolijst, hersteld, waar nodig vervangen, weer in elkaar gezet en opnieuw afgesteld. Ontbrekende delen worden passend bijgemaakt. Daarbij wordt proefsgewijs, met inachtneming van het aanwezige materiaal, alsmede met gebruikmaking van in het Maarschal-

keerweerd bedrijfsarchief aangetroffen informatie en berekeningen, de optimale klank bepaald. De werkzaamheden betreffen:

Windladen & windvoorziening: richten van de doorgezakte hoofdwerkladen, dichten van scheuren in laden en windkanalen; vervangen van westaflex conducten door orgelmetaal; deels aanbrengen van nieuwe eikenhouten kanalen; opnieuw belegen van balgen aan buiten- en binnenkant; winddrukherstel (hoofdwerk: 82 → 86 mm, bovenwerk: 74 → 89 mm, pedaal: 86 → 105 mm).

Tractuur: revisie van de taaië speelmechaniek, inclusief het verwijderen van de later aangebrachte contragewichten en extra overbrengingen; herzien van alle draaipunten; ongedaan maken van de te geringe ventieldiepgang; vervan-

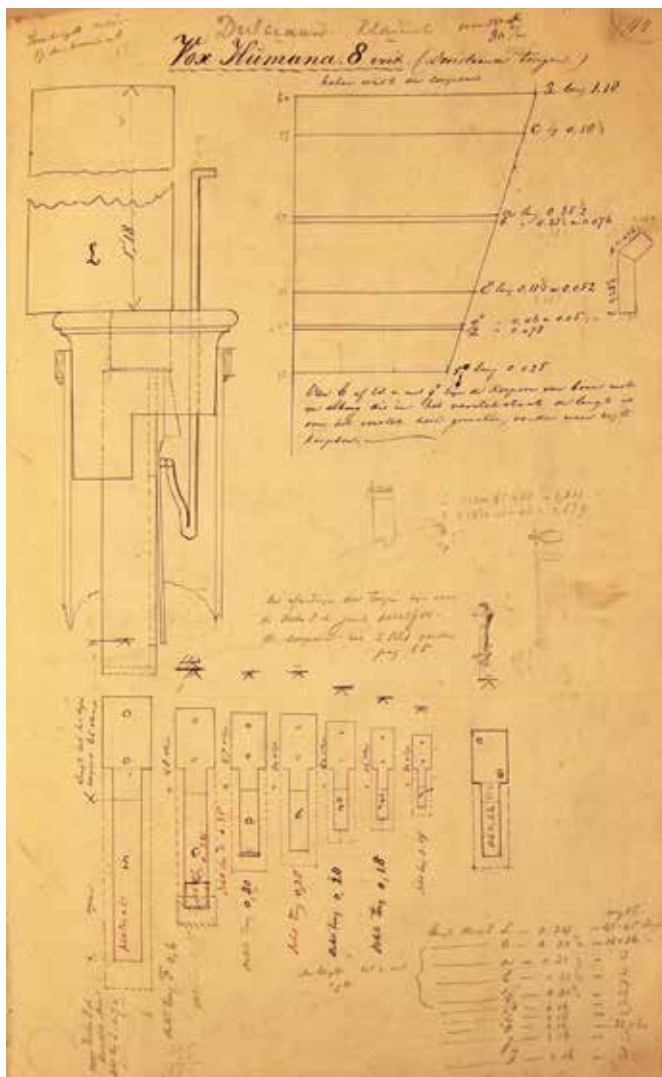
ging van kromgetrokken of te kort geworden abstracten; revisie van de originele manualen; reconstructie van de stootmechaniek van de later aangebrachte pedaalklaviatuur.

Pijpwerk: terugplaatsing van het verschoven pijpwerk van de Fluit 4 vt (geheel) en de Piccolo 2 vt (C-e²); voor de twee vrijgekomen plaatsen en voor twee niet originele pijpen van de Fernfluit 8 vt wordt passend pijpwerk bijgemaakt; verlenging van genoemde overblazende fluiten en de discant van beide Roerfluiten; vervanging van de veelvoud van stemkrukken door nieuwe messing exemplaren.

Orgelkast: reparatie en conservering van het meubel.

Voor enkele later aangebrachte wijzigingen wordt besloten deze te handhaven, omdat ze voldoen of wijziging

Foto: Bart van Buitenen

Doorsnede-tekening uit het Maarschalkerweerd bedrijfsarchief van een pijp van de Klarinet, Dulciaan of Vox humana 8 vt.

Pijpen van de pedaal-Trombone 8 vt voor de restauratie met aangetaste koppen en krukken van verschillende factuur.

Foto: Wim van der Ros

Vooraan de geresatureerde pedaalwindladen met deels dubbele ventielopeningen, de voorste hoofdwerkklade en, op de achterzijde gezien, de bovenwerkklade bij Pels & Van Leeuwen.

Foto: Wim van der Ros

erg ingrijpend zou zijn. Dit betreft o.m. de vierkante registertrekkers, de pneumatische tremulant (verplaatst van de voorslag van de windlade naar de reguleurbalg), het pedaalklavier, de buiten werking gestelde vier schepbalgen en het snijwerk op de lessenaar.

Verder wordt de klank zorgvuldig hersteld. De later toegeklopte voetopeningen in met name de discant worden aan de hand van berekeningen met de pijplengte gereconstrueerd. Door het herstel van pijpwerk en winddrukken ondergaat de klank een behoorlijke metamorfose van timide naar present, vooral van het bovenwerk. Hetzelfde geldt voor de tongwerken: de bekers van de Trompet 8 vt waren deels ingekort en van nieuwe slitsen voorzien, wat wordt gecorrigeerd.

DE HERINGEBRUIKNAME

Een maand voor de presentatie, op 4 maart 2016, wordt het Maarschalkerweerd-orgel in besloten kring door Pels & Van Leeuwen en de adviseurs aan de opdrachtgever opgeleverd. Een eerste presentatie van het orgel vindt vrijdagavond 13 mei plaats, waarbij Jos Laus de verschillende registers aan de toehoorders voorstelt. Op 14 mei kan het in grote getale aanwezige publiek op de Orgeldag uitgebreid kennismaken met de herboren klank. Stadsorganist Arjan Leistra (twee concerten), Petra Veenswijk en Jos Laus presenteren het orgel uitgebreid in gevarieerde programma's. In een vijfde concert met het Vocaal Ensemble Basiliek Schiedam is het orgel te horen als begeleidingsinstrument, bespeeld door Arjan Leistra. De koorstukken worden door dirigent Bas van Houte afgewisseld met enkele kleinere orgelwerken. Het orgel blijkt hierbij een bijzondere schoonheid te hebben in zowel de zachte stemmen als de vollere registraties. De klank van het instrument is vitaal en in de verschillende registercombinaties altijd in balans, waardoor er een zekere rust en grandeur van uitgaat. De tongwerken van hoofdwerk en pedaal klinken iets minder dominant dan bij latere orgels

Foto: Nils Boeser

De voorste hoofdwerkklade met v.l.n.r. de Octaaf 4 vt, de Octaaf 2 vt, en het bovenste octaaf van de Roerfluit 8 vt met overblaasgaatjes en verlengde pijpen.

in bijvoorbeeld Oosterhout, Sneek, Delft en Zwolle. Zowel de grondstemmen als de soloregistraties zijn, zoals we van Michaël Maarschalkerweerd gewend zijn: warm, poëtisch, karakteristiek en duidelijk. De verschillende stemmen laten zich bijna eindeloos combineren en mengen naadloos tot een nieuwe klank. Vermeldenswaard zijn de wijdgemensureerde dragende prestanten op het hoofdwerk, de bijzondere Franse overblazende fluiten, de fijne Quintadeen, de penetrante Viola di Gamba, de intieme Fernfluit en de lyrische doorslaande, in eigen huis vervaardigde Klarinet, een unicum in het overgeleverde bestand van Maarschalkerweerd-orgels. De Mixtuur is krachtig en enigszins klassiek van karakter.

Met pijpwerk uit verschillende invloedssferen heeft Michaël Maarschalkerweerd muzikaal gezien een bijzonder harmonisch en inspirerend geheel weten te creëren. Hetzelfde geldt voor de restaurateurs, die ondanks redelijk ingrijpende wijzigingen in het klankbeeld, de muzikaliteit en harmonie van de bouwer hebben weten te herstellen.

Het programma van de Orgeldag toonde aan dat muziek uit verschillende

Drie pijpen van de doorslaande Klarinet 8 vt met rechts de asymmetrische geplaatste beker met 'elleboog' knik.

perioden en delen van Europa goed op het orgel kan klinken. De nadruk lag met 14 van de 25 ten gehore gebrachte stukken op de Franse romantische orgelliteratuur. De barok was met vijf werken vertegenwoordigd, de Duitse laatromantiek, via Max Reger, met twee composities, en de tweede helft van de 20e eeuw (wanneer we Duruflé voor het gemak tot de Franse laatromantiek rekenen) met drie stukken. De Duitse vroegromantiek kwam er met de *Trauerode* van Franz Liszt wat bescheiden van af. Toch lijkt het orgel juist voor deze muziek geschikt, dus wellicht kan er in toekomstige concerten aandacht worden besteed aan componisten als Liszt, Mendelssohn, Broxig, Dienel, De Lange en Litzau. Deze laatste heeft een tamelijk omvangrijk en interessant oeuvre nagelaten, zie www.imslp.org.

Van de eigentijdse muziek was het *Miroir* van Ad Wammes een ware openbaring. Is het ritme van dit stuk op zich al aanstekelijk, de registerkeuze van Arjen Leistra in combinatie met zijn vlekkeloze spel was een waar feest van fijnzinnigheid. Het deed onwillekeurig denken aan een pointillist, die met fijne penselen in hoog tempo z'n canvas van vrolijke

Foto: Bart van Buitenen, 2005

Schiedam, Havenkerk
Bouwer: Fa. Maarschalkerweerd & Zoon, 1875

Werkzaamheden: o.a. Blaisse & Strunk, 1930; Jos H. Vermeulen, 1953; H. Rosbeek, 1976-1982

Restauratie: Pels & Van Leeuwen Orgelbouw, 2016

Hoofdwerk (C-f³)

v2. Prestant*	16 vt
a6. Bourdon	16 vt
v1. Prestant	8 vt
a5. Violon	8 vt
v3. Roerfluit	8 vt
v4. Octaaf	4 vt
v6. Roerfluit	4 vt
a3. Nazard	3 vt
v5. Octaaf	2 vt
a4. Cornet 2 vt	2-5 st
a2. Mixtuur	3-5 st
a1. Trompet	8 vt

Positief (C-f³)

1. Prestant	8 vt
2. Viola di Gamba	8 vt
6. Quintadeen	8 vt
4. Holpijp	8 vt
3. Fernfluit (vanaf g)	8 vt
7. Prestant	4 vt
5. Fluit	4 vt
8. Piccolo*	2 vt
9. Klarinet	8 vt

Pedaal (C-e¹)

a. Prestant	16 vt
1. Subbas	16 vt
3. Violoncel	8 vt
f. Octaafbas	8 vt
2. Fluitbas*	8 vt
4. Octaaf	4 vt
5. Bazuin	16 vt
6. Trombone	8 vt

Koppelingen:

HW + BW

Ped + HW

Ped + BW

Tremulant BW

Ventiel

Calcant

Toonhoogte: a¹ = 435 Hz

De cijfers geven de volgorde op de lade aan: hoofdwerk: van voor naar achter, positief van links naar rechts, pedaal van buiten naar binnen; v = voorlade, a = achterlade, f = front

* uitbreiding ten opzichte van de dispositie in de St.-Dominicuskerk te Utrecht

pastelkleuren voorziet. Het orgel lijkt zodoende ook veel potentieel te hebben voor hedendaagse muziek, al dan niet in combinatie met zang, instrumenten en andere vormen van moderne kunst.

Foto: Philip van den Berg

Het Vocaal Ensemble Basiliëk Schiedam o.l.v. Bas van Houte en begeleid door Arjan Leistra in actie op de orgelgalerij voor een volle kerk op 14 mei 2016.

Zowel op de Orgeldag als tijdens een ontvangst bij het orgel door stadsorganist Arjan Leistra op 11 juni raakte ik niet uitgekeken' op de intensiteit van verschillende registers en grote variëteit aan klankcombinaties. Als bespeler vreef je je geen moment en heb je aan het orgel een soevereine partner, die je uitdaagt tot proberen, combineren en improviseren.

DE TOEKOMST

Bij genoemd bezoek viel op dat de kast zeer ruim is opgezet. Aangekomen bij het bovenwerk kwam in het gesprek met Arjan Leistra de vraag op in hoeverre het verantwoord zou zijn, het positief van een crescendokast te voorzien. Hoewel de firma Maarschalkerweerd & Zoon relatief behoudend omging met bestaande orgels, voorzagen zo nu en dan een instrument

De rijzige kast, ontworpen door Friedrich Wilhelm Mengelberg en uitgevoerd door Schiedamse timmerlieden.

van een crescendokast. Dit laatste kan daarom voor Schiedam een optie zijn om de bruikbaarheid van het orgel verder te vergroten, zonder de opzet ervan aan te tasten. Er is plaats genoeg in de kast en de klank van het positief is er krachtig genoeg voor. Met de restauratie van het Maarschalkerweerd-orgel hebben de Gemeente Schiedam, de Stichting SRI en de vele sponsors, alsmede de orgelmakers Pels & Van Leeuwen, de adviseurs en de RCE dit bijzondere instrument definitief in veilige haven gebracht. Het doorzettingsvermogen van de voortrekkers van het project en de aanpak van de orgelbouwers zijn voorbeeldig. Het cultureel erfgoed van Schiedam, de Randstad en Nederland heeft er een unieke attractie bij. Met de aanwezigheid op 14 mei wens ik de stichting SRI veel inspiratie, creativiteit en respons toe toe bij het exploiteren van orgel en kerkgebouw, en Arjen Leistra als stadsorganist een goed vervolg van het veelbelovende begin op de Orgeldag.

Philip van den Berg is amateurorganist in verschillende kerken en initiatiefnemer van het Michaël Maarschalkerweerd Herdenkingsjaar 2015.

BRONNEN

- Bericht over de orgelinwijding, *Schiedamsche Courant*, 20 augustus 1875.
- G.A. Meijer o.p., *De Paters Dominicanen te Schiedam 1616-1916*. Schiedam, 1916.
- A. Bijvank, 'De Orgelgeschiedenis van de Havenkerk te Schiedam', *De Orgelvriend*, januari/februari/april 1979.
- Dr. Teus den Toom (eindred.), Encyclopedie 'Het historische orgel in Nederland 1876-1878'. NivO, Amsterdam, 2005 (bijdragen van Bart van Buitenen & Arjen Looijenga).
- Jos Laus, *Maarschalkerweerd & Zoon, orgelmakers te Utrecht*. Alphen a/d Rijn, 2008.
- Leon. Raph. A. de Jong o.p., *De geschiedenis van onze Dominicaanse parochie in een notendop*. Schiedam, februari 2009 - www.sintjan-visitatie.nl.
- Jos Laus, *Het Maarschalkerweerd-orgel (1875) in de voormalige Havenkerk te Schiedam - Eindkeuringverslag*. Rijswijk, april 2016; welwillend door opdrachtgevers, orgelmaker en adviseur ter beschikking gesteld.
- Dossier Maarschalkerweerd-orgel Havenkerk Schiedam van dr. Bart van Buitenen, welwillend ter inzage gegeven.
- Gesprekken met Peter van Rumpt, directeur Pels & Van Leeuwen, Jos Laus, Arjen Leistra en Bart van Buitenen.

NOTEN

¹ Voor een overzicht van de orgeltypes van Michaël Maarschalkerweerd zie: Philip van den Berg, 'Het Moderne Nederlandse Orgel in Zwolle' (1), *De Orgelvriend*, december 2006, p. 29-30.

² Wilde de orgelbouwer binnen één register een zo gelijk mogelijke scherpte, volheid en karakter van de toon, dienden de doorsneden tussen de octaven zich te verhouden als $1 : \sqrt{8} = 1 : 2,828$ (verhouding A). Was deze waarde lager, dan werden naar de discant toe de mensuren wijder en de klank krachtiger. Zie ook: Philip van den Berg, 'Een excellent orgel in Delft' (2), *De Orgelvriend*, maart 2010, p. 33-34.

³ Gutenberg wordt aangemerkt als de uitvinder van de boekdrukkunst.

Cd-box 'Verborgen parels van Michaël Maarschalkerweerd'

Het orgel van de Havenkerk in Schiedam zal volgend jaar op een nieuwe cd productie worden vastgelegd. Het afgelopen jaar heeft de Stichting 'Michaël Maarschalkerweerd Herdenkingsjaar 2015' uitgebreid stilgestaan bij het 100^e sterfjaar van deze orgelbouwer. Met een expositie, een symposium, een muziektour met concerten, het onthullen van een gedenkteken en het benaderen van pers, kerken en orgelliefhebbers, werden alle Maarschalkerweerd-orgels in Nederland gepromoot. In aansluiting hierop is de stichting voornemens op 16 juni 2017 een 4cd-box uit te brengen waarop 12 minder bekende orgels van Michaël Maarschalkerweerd, de z.g. verborgen parels, worden bespeeld door vier bekende organisten. Tegelijkertijd zal van deze instrumenten een kalender worden uitgegeven. Voor meer informatie volg www.maarschalkerweerd.info.